

Článek ID js neexistuje

Za jevištním mistrovstvím

Letošní 18. ročník podzimního Pražského divadelního festivalu německého jazyka (PDFNJ) opět významně přispěl - tentokrát díky osobitým jevištním projektům v podání souborů z Lucemburska, Německa, Rakouska a Švýcarska - k rozšíření poznávání současných jevištních trendů. Současně s konáním této každoroční přehlídky se na scéně pražského Národního divadla pohostinsky představili také vynikající moskevští divadelníci v čele s legendárním Olegem Tabakovem. O jejich umění se však zmíníme samostatně.

Každoroční obohacení pražského kulturního dění PDFNJ lze tradičně vnímat jako výrazný přínos dramaturgický i realizační. Zahraníční scény totiž nejednou vycházejí z odlišných tvůrčích principů, než jaké jsou v českých divadlech běžné. Nejzřetelnější rozdíl divák zřejmě vnímá v samotných hereckých kreacích. Jsou pojímány s maximálním kreativním účinem pohybovým i dikčním. S dokonale znělou jevištní výslovností se totiž u nás - zejména v divadlech pražských, ovšem také ve filmech a inscenacích televizních - nesetkáváme často. Odklon současného českého herectví od tradičních hodnot (nejen od někdejší deklamace) směrem ke zcivilněnému pojetí byl totiž u nás často zaměněn příklonem k »šumlování«. Nejednou zcela živelné a nekritické rozvolnění našeho dramatického umění bez profesionálních zásad a základů, navíc i s absencí následné nedostatečně objektivní reflexe, toleruje často až chaotickou bezzásadovost, směřující leckdy dokonce ke zjednodušenému (spíše primitivnímu) pojmání jevištního výrazu. Výsledkem je - kromě častého tápání dramaturgického a inscenátorského - také dlouhodobý úpadek výslovnostní kultury, tedy kvalitní jevištní rétoriky v uměleckém projevu. Často je u nás pojímána jen jako záležitost okrajová, byť se zaštiťuje leckdy až naivně odůvodňovaným »hledačstvím«. Profesionální divadlo, jež bylo nejen v epoše meziválečné, ale až přibližně do osmdesátých let 20. století spojováno se špičkovou úrovní výrazových prostředků, se u nás nyní nejednou vytrácí. Kvalitní amatérské soubory (ochotníci) pak svými výkony někdy předčí i některé inscenace profesionální.

Krása řeči

Právě PDFNJ tyto rozpory - přesněji nedostatky - českého profesionálního divadelnictví výrazně odhaluje. Výkony německy hovořících souborů či jednotlivců totiž lze obvykle považovat ve srovnání s naší současnou mnohdy nekvalitní jevištní rétorikou mnoha herců i celých souborů za ukázkové. Zejména soubory německé a rakouské to dokládají nejen s ohledem na globální formaci širěji strukturovaných inscenací, ale ještě více v komorně laděných představeních, včetně titulů monologických. Interpreti zaujímají obeznané publikum intonačně i rytmicky dokonale vypracovanými i vnitřně skutečně tvůrčími prožitými procesy. Jsou ovšem i při této dokonalosti současně neméně »moderní«, než co nabízejí leckdy jen kaširované české nápodoby (či dokonce jen naivně iluzivní záměry). A nepostrádají ani objevitelskou autentičnost. Představení v rámci pražské přehlídky německy mluveného divadelnictví často identifikují výrazové odlišnosti nejen podle charakteru díla, ale díkce německy mluvících herců se liší také podle geografického umístění jejich působnosti. Už jsme opakovaně připomínali, že během tohoto festivalu prezentovaná němčina se často výrazně odlišuje podle lokace hostujících divadel. Pozornější divák si může povšimnout, jak zejména němečtí a rakouští herci jazykovou kulturu nejen ovládají, ale i funkčně propracovávají ve smyslu specificky odstiňované výslovnosti a s ohledem na charakter citovaných textů.

Antické poselství

[o]

Již v letošním úvodním představení PDFNJ (28. 10.) jsme během představení nazvaného »*Oidipus. Město*« v provedení souboru berlínského *Deutsches Theater* vnímali společně se stále aktuálními obsahovými prvky také nezanedbatelný, ba dokonce upřednostněný kultivovaný výrazový registr. Plně odpovídal daným tematickým reáliím. Zajímavě (tedy nikoliv jen s pouhým archaizačním příděchem) vnímané postřehy svědčily o moderně koncipované identifikaci s myšlenkově stále živými antickými odkazy z pera Aischylova, Euripidova i Sofoklova. Těžištěm bytostně procítěného »hereckého koncertu« se stalo v mnoha momentech právě řečené slovo. Inscenátoři proto nemuseli příliš sahat k dalším spojovacím prvkům, jakými obvykle bývají působivé scény, nápadité kostýmy nebo výrazně doplňující složka hudební. Antické divadlo je totiž fenomén založený především na dokonalé výslovnosti, čili na nepopíratelné výrazové kultivovanosti. Berlínský soubor to prokázal dokonale. Kvalitní dějový obsah v takto působivém provedení tedy účinně promlouvá trvale - i s myšlenkovými přesahy! Antická díla tak mocné obsahové intenzity tudíž současné návštěvníky nejen oslovují, ale nadto vytvářejí ještě rozličné - ovšem pozitivní - divácké asociace. Berlíňané všechny tyto předpoklady s promyšlenou koncepcí a na vysoké interpretační úrovni realizovali dokonale.

Kdo hodí kamenem?

Ukázku ojedinělé kontinuální vazby mezi myšlenkou, řečí, gestem a dalšími jevištními prvky nabídlo (1. 11.) monodrama *Jidáš* v sugestivním hereckém procítění **Stevena Scharfa** z mnichovského souboru **Kammerspiele**. Emotivně vypjatý příběh, jehož tvůrkyní je současná holandská dramatička **Lot Vekemansová** (* 1965), vypráví o historické postavě, jejíž jméno - tedy *Judas/Jidáš* - se stalo symbolem zrady. Nicméně poselství tohoto historicky často uváděného muže má symbolicky mnohem širší - a zejména časově neomezený - společenský dopad. Přestože jím společnost po celá staletí opovrhovala, právě bez Jidášova »polibku« by se křesťanství vlastně nikdy nestalo jedním z největších světových náboženství. Vnímáme zde současně pocity hrdinství i pokory, sílu v nejnětější odhalování loajality, vinu, pravdu i další fenomény.

»*Sedí tady někdo, kdo nezaplátil?*« ptá se vyzývavě i naléhavě jevištní *Jidáš* nejen ve snaze o první kontakt s publikem, ale také coby příslib následného aktualizacího transferu historického příběhu do naší doby. Oslovuje tím tedy snad každého z přítomných. A mohl snad někdo v publiku skutečně zatvrzele tvrdit, že nikdy v životě nezklamal, že nikdy nezradil, tedy dokonce ani sám sebe? Nešlo tudíž pouze o »dějepisnou« výpravu, jako spíše o psychologicky orientovanou sondáž, zda se lidstvo za dvě tisíciletí nějak změnilo - natož snad zlepšilo.

Scharfův zemitě pojatý jevištní *Jidáš* tedy není pojímán jen jako modloslužebný vyznavač Kristova učení a posléze naopak zrádce, nýbrž je současně vykreslován coby přemýšlivý a bytostně kritický jedinec. Může být stejně tak bigotním věřícím jako přesvědčeným ateistou. Kdo však ve své skutečně dokonalé nevinnosti může hodit oním biblickým kamenem? Jidášův čin je totiž toliko odrazem lidských slabostí, platných kdysi stejně jako nyní. A syndrom *jidášství* samozřejmě nespočívá jen v logice výkladu církevních dějin. V každé epoše se totiž vynořují nové dohady o historickém *Jidášovi* a jeho motivech.

Po dvou tisících let, kdy se církevní dogma snažilo věci spatřovat bohužel pouze v jednostranně zjednodušeném pojmání a s neskryvanou razancí, je nyní snad již načase (zejména při současném volání po zkvalitnění, zlidštění a pravdivějším vnímání katolické identity), aby alespoň z divadelních jevišť takový názor zazněl. Aby tedy pomyslný *Jidáš* (»*nomina sunt odiosa*«, na jménech opravdu nezáleží!) »promluvil«, ba varoval svými myšlenkovými apely. Podniká tím vlastně poslední pokus uvést svůj čin zpět na lidskou míru, čili přimět publikum k pochopení toho, čemu se vyhýbá, kde by raději být nechtělo. Jde o farižejské jidášství snad v každém z nás. Jidášův osud je totiž tragickým syndromem po věky: vyskytuje se často i v rodinách, ve vztazích přátelských, v životě obecném, natož politickém...

Intenzitu myšlenkově sugestivně oslovujícího textu s aktuálním přesahem během představení výrazně

podporuje bohatě vyprofilované Scharfovo herectví. Vůbec není vtíravé, jak by se snad někomu mohlo jevit, naopak svou trefností dokáže slovem provokovat k přemýšlení. Jde až na dřev názorové pointy. Představení tedy patřilo k tomu nejlepšímu nejen v rámci letošní přehlídky také díky symbolické přesvědčivosti. Na vyprázdněné scéně se zcela svlečený muž na žebříku současně přeneseně obnažuje i svou výpověď. Jen zcela střídmé využití scénických prostředků (funkční spady jevištních flitrů, omezené zadýmení prostoru, strohý zvukový doprovod) zásadně pointu nezahlučuje, jen podporuje. Tak tu tedy praví Jidáš Iškariotský Anno Domini 2013 - tak trochu (či více?) vlastně převlečený i do každého z nás! Jeho vize, obavy a víra v lidskost by jistě neměly setrvávat jen během sedmdesátiminutového jevištního monologu.

Zdařilý kabaret

Nelze připomenout všechny tituly v rámci letošního ročníku PDFNJ, stejně jako nelze jednoznačně povyšovat zahraniční nabídku nad ojedinělá kvalitní představení domácí. Není jich sice mnoho, ale občas se vyskytnou, dokonce i v pražském divadelním dění. K takovým čestným výjimkám nepochybně patří nápaditě koncipovaná jevištní novinka *Kabaret Kafka* v pražském *Divadle Na zábradlí*. Slavný pražský spisovatel **Franz Kafka** je tu představen nečekaným scénickým výkladem jeho nikdy neodeslaného dopisu otci. Budoucí slavná osobnost v něm bezostyšně otevírá i nejintimnější témata ze svého života a pojmenovává své postoje k nim. Mladý český režisér **Daniel Špinar** s pětici citlivě vnímajících herců dokázal zdánlivě monotónně řádný text prosvětlit inteligentním a hřejivě perlivým humorem, který však současně nutí i k přemýšlení. Zdařilé uvedení bylo v rámci PDFNJ právem oceněno *Cenou Josefa Balvína* (15. 11.). Jejím cílem je podpora umělecky kvalitních inscenací německy píšících autorů na českých scénách a také snaha o zvýšení povědomí o českém divadle v německy mluvících zemích. Přímá konfrontace s vybranými zahraničními inscenačními počiny je samozřejmostí. Kafkovské variace tyto požadavky plní a staly se přínosem nejen v rámci PDFNJ. V pražské nabídce posledních let však novinka mnoho konkurentů bohužel nemá.

Kvalita a nápad především

Festivalová srovnávání s hodnotami zahraničními jsou prospěšná a poučná. Přestože se letošní 18. ročník PDFNJ oproti minulosti orientoval téměř výhradně na komorní tvorbu (zřejmě z pochopitelných důvodů ekonomických), nezůstal své pověsti ani letos nic dlužen. I v sevřenějších podobách totiž našemu publiku zprostředkoval mnohá poselství. Kéž bychom je nejen vnímali, ale také uváděli dále do běžného života tak, jak byla v uplynulých dnech během festivalu prezentována. Platilo to ovšem také o souběžném hostování slavného **Olega Tabakova** a jeho moskevského divadla MCHT, k němuž se vrátíme příště.

Pokusy osvěžit tradované zaběhnuté jevištní systémy novými nápaditými formami u nás málokdy vyznívají jako skutečné umělecké počiny. Zejména v pražském divadelnictví totiž dlouhodobě chybějí skutečně novátorsky orientované osobnosti, jež by dokonale rozvíjely intelektuální spjatosti mezi tradicionalismem a moderním vnímáním dramatické tvorby. K takovým realizačním gigantům patřili například **Otomar Krejča**, **Petr Lébl**, **Alfréd Radok**, **Evžen Sokolovský** a jim podobní. Přestože se u nás i nyní tu a tam vyskytují inscenace velmi kvalitní, dokonce ojedinělé (například v pražském *Divadle v Dlouhé*), v dlouhodobém horizontu současný divadelní život tak široce koncepčně vyhraněné osobnosti - s výjimkou režiséru **Vladimíra Morávka**, **Stanislava Moši**, **Jana Antonína Pitínského** a několika málo dalších - bohužel nemá.

Inszenace uváděné v rámci *Pražského divadelního festivalu německého jazyka (PDFNJ)* každoročně nabízejí nejen ojedinělou aktuální orientaci v současných evropských jevištních trendech, ale skýtají také možnost vzájemné konfrontace v nadnárodních dimenzích. Neodrážejí však pouze experimentátorské výboje. Také na základech hodnotného tradicionalistického směřování často dokládají, že i funkčně aplikovaný realismus může působit nově a neotřele, pokud se vzdává zatvrzelé odtažitosti, tedy tvůrčí neduživosti.

Naopak musí spět k hledačství, resp. k objevování hodnot. Z mnoha jevištních pojetí, prezentovaných v rámci PDFNJ, vyplývá, že hledačství se nerovná jen nefunkčnímu nezřízenému šokování. Princip koncepčního objevování totiž vývoj moderního divadla obohacuje cennými fenomény. Spatřujeme to však nejen v německy mluvící evropské divadelní enklávě, ale rovněž v produkci ruské či z dalších zemí.

Současná jevištní krize se nejpřesvědčivěji projevuje při realizacích monologicky pojatých inscenací. Právě tam se hlasová variabilita uplatňuje nejzřetelněji. Přestože pohyb je v představeních pro jednoho herce nezanedbatelný, ani sebedokonalejší gestikulace však hodnoty zvukové nezakryje. Přestože slovo *divadlo* je spjato se slovesem *dívati se*, náročný moderní divák zásadně neočekává pouze plytkou převážně mimickou »podívanou«, nýbrž komplex všestranně vyvážený a především plnohodnotný.

Tomáš HEJZLAR

FOTO - archiv

23. 11. 2013 Tomáš HEJZLAR